

Naar een commons-georiënteerde stad:

Een overzicht van ontwikkelingen in Europa

door Vasilis Niaros

Gent, juni 2017

Inhoudstabel

Dankwoord	P2P • Foundation 2
1. Inleiding	2
2. Commons-geörienteerde stedelijke coalities	5
2.1. De stad Barcelona	6
2.1.1. <i>De verkiezing van Barcelona En Comú</i>	6
2.1.2. <i>Beleid en initiatieven gerelateerd aan de commons</i>	7
2.1.3. <i>Conclusie</i>	11
2.2. De stad Bologna	12
2.2.1. <i>De Bologna Regulation over stedelijke commons</i>	12
2.2.2. <i>Ontwikkelingen na de aanneming van de Regulation</i>	13
2.2.3. <i>Conclusie</i>	14
2.3. De stad Frome	16
2.3.1. <i>De geboorte van Flatpack Democracy</i>	16
2.3.2. <i>De ‘Independents for Frome’ in actie</i>	17
2.3.3. <i>Conclusie</i>	19
3. De rol van grassroots-initiatieven in stad-maken	20
3.1. Ontwikkelingen in het Noorden	20
3.2. De Assembly of the Commons	21
3.2.1. <i>Het concept</i>	21
3.2.2. <i>De Assembly of the Commons in Lille</i>	22
4. Conclusies en aanbevelingen	25
5. Referenties	28

Dankwoord

Dit rapport werd gemaakt tijdens een residentie van de auteur in Timelab (Gent) in de lente van 2017. Het is ook een supplement bij het project “Gent als commonsstad van de toekomst”, onder leiding van Michel Bauwens. De auteur is Timelab, en in het bijzonder Evi Swinnen, erkentelijk voor hun ongelofelijke ondersteuning en kritische feedback. Daarenboven ben ik Michel Bauwens en Visilis Kostakis dankbaar voor hun constructieve commentaar en waardevolle inzichten in het rapport. Ten laatste, zou ik graag Chris Giotitsas bedanken voor het redactiewerk. Alle fouten blijven de verantwoordelijkheid van de auteur.

1. Inleiding

Urbanisatie is een trend van onze tijd: het grootste deel van de menselijke bevolking leeft in steden, een evolutie die enkel maar toeneemt (United Nations, 2014). Steden zijn economische centra die door de consumptie van veel grondstoffen leiden tot een zware ecologische impact (Glaeser, 2011) en ook tot sociale spanningen en conflicten (Foster & Iaione, 2016). Zulke spanningen zijn geworteld in een neoliberale visie voor stedelijke ontwikkeling die leeft bij veel administraties en die de collectieve grondstoffen van de stad tot consumptie maken (Niaros et al., 2017). Tijdens de laatste jaren zijn we getuige van grootschalige aankopen van hele stadsstukken door bedrijven. Dit leidt tot een verschuiving van “mostly small private to large corporate modes of ownership, and from public to private” (Sassen, 2015).

Zo’n transformatie introduceert een dynamiek van de-urbanisatie die behoorlijke gevolgen heeft voor gelijkheid, democratie en sociale rechten. Terwijl lokaal beleid toegeeflijk is voor de belangen van grote bedrijven, worden de ware noden van burgers genegeerd. Dit creëert de nood voor een nieuwe conceptualisatie van de stad die in staat zal zijn om op meer creatieve, inclusieve en duurzame manieren om te gaan met huidige uitdagingen.

Als antwoord ontstaat een intellectuele en sociale beweging die de controle probeert te herwinnen over beslissingen die te maken hebben met hoe de stad zich ontwikkelt en grotere toegang tot stedelijke grondstoffen promoot voor alle burgers (Foster & Iaione, 2016). Daarom werd het concept van *de commons* naar voren geschoven, wat zijn kracht bewijst als een essentieel ingrediënt voor verandering in verschillende contexten over de hele wereld (Bauwens et al., 2017). Zo kan de commons een kader en een gereedschap bieden om participatie mogelijk te maken in “steden-bouw”.

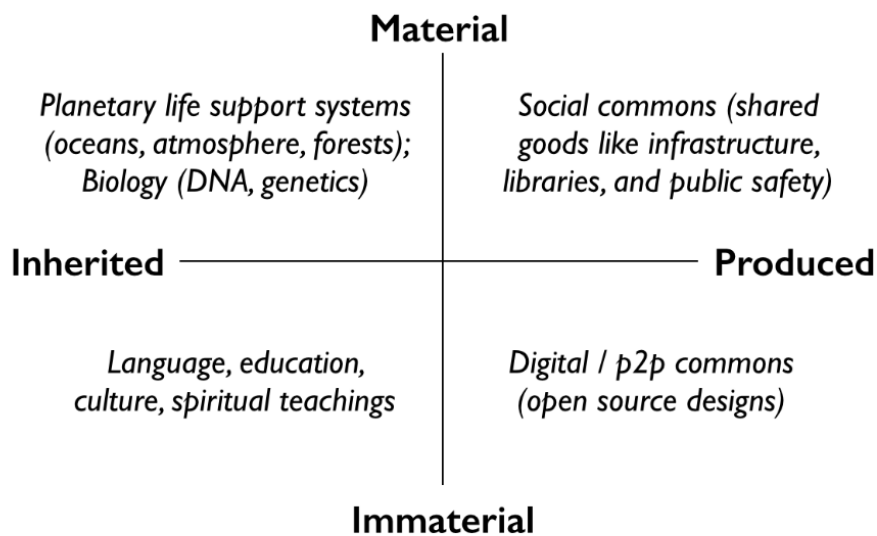
De commons is een concept en praktijk die gestaag grotere aandacht en voorstanders wint. Diep verbonden met de menselijke geschiedenis, is het moeilijk om te komen tot een eenduidige definitie die het brede potentieel voor sociale, economische, culturele en politiek verandering omvat.

Commons, zoals beschreven door David Bollier (2011), zijn gedeelde grondstoffen die door

een gebruikersgemeenschap samen beheerd worden, volgens de regels en normen van die gemeenschap. Meer specifiek, is een commons:

- Een sociaal systeem voor langdurig beheer van grondstoffen die gedeelde waarden en gemeenschapsidentiteit bewaart;
- Een zelf-georganiseerd systeem waardoor gemeenschappen grondstoffen (zowel uitputtelijk als aanvulbaar) kunnen beheren met minimale of geen steun van Markt of Staat;
- De rijkdom die we erven of samen creëren, en die we moeten doorgeven, onverminderd of verbeterd, aan onze kinderen. Onze collectieve rijkdom behelst natuurlijke grondstoffen, civiele infrastructuur, culturele werken en tradities, en kennis;
- Een sector van de economie (en het leven) die waarde genereert op manieren die vaak als vanzelfsprekend worden gezien –en vaak op het spel worden gezet door de Markt-Staat.

Daarenboven, heeft Peer to Peer (P2P) theoreticus Michel Bauwens het volgende kader aangeboden om sommige dimensies van de commons uit te leggen:

Figuur 1: Vier types van commons (Araya, 2015).

Volgens deze aanpak zijn er vier types van commons te onderscheiden. De eerste is de materiële commons die we erven (bovenaan-links), zoals de oceanen, de atmosfeer, de bossen, enz. Het tweede type is de immateriële commons die we erven (onderaan-links), zoals taal en cultuur. Het derde type is de immateriële commons die we maken (onderaan-rechts). Dit is de zeer belangrijke kennis en digitale commons die nu explodeert. Ten laatste, het vierde type (bovenaan-rechts) is het nog steeds onderschatte potentieel van de gemaakte, materiële commons, d.i. geproduceerde grondstoffen (Araya, 2015).

Alhoewel er een uitgebreide literatuur is over de commons, blijft het een uitdaging om de inzichten te vertalen naar de stedelijke context op een manier die de complexiteit van de stad vat. Door het perspectief van de “stedelijke commons” kan de stad gezien worden als een platform voor delen en samenwerking, participatieve besluitmaking en P2P-productie (Iaione et al. 2017). Stedelijke bewoners verspreiden data op een open manier en een aantal grondstoffen zijn gedeeld, zoals parken, straten, pleinen, verlaten gebouwen, en andere stedelijke infrastructuur.

Desalniettemin hebben veel onderzoekers gefocust op een transitie van een stad waar stedelijke commons aanwezig zijn naar één waarin de stad zelf gezien kan worden als een commons [zie Foster & Iaione (2016), Ramos (2016), Stavrides (2016)]. Eén van de belangrijkste karakteristieken van de stad als commons is openheid, die flexibiliteit en veerkracht geeft om de groeiende eisen van snelle urbanisatie tegemoet te treden. Men moet echter in gedachten houden dat het openstellen van de beperkte middelen van steden hen kwetsbaar maakt aan rivaliteit. Deze competitie kan potentieel conflicten creëren in verschillende soorten commons en dit kan leiden tot niet enkel de opoffering van één stedelijke goed (bv. een park) voor een ander (bv. huisvesting) maar ook de opoffering van de noden van de zwakkeren voor die van de machtigen (Iaione et al., 2017).

Het verzoenen van de spanningen die voortkomen uit deze competitie voor gedeelde middelen is geen makkelijke taak, noch het oplossen van ongelijkheid in de verdeling. Maar een solide begin zou zijn om deze middelen collaboratief te beheren door de actoren die er een aandeel in hebben of afhankelijk zijn van deze middelen. Als we de stad behandelen als een commons, dan streven we er naar om de heersende publieke regulatieve tactieken te verlaten en meer collaboratieve tools en praktijken te gebruiken die burgers in staat stellen om actief bij te dragen tot hoe men toegang krijgt tot deze middelen en hoe ze verdeeld worden. Deze tools en praktijken leiden tot verschillende vormen om middelen samen te brengen en samen te werken met verschillende actoren, waaronder publieke autoriteiten, civiele organisaties, kennisinstellingen (bv. universiteiten en musea), bedrijven en burgers (als individuen).

Dit rapport verkent zulke vormen van collaboratieve ‘steden-bouw’ die inclusieve stedelijke regeneratie bevorderen en een meer rechtvaardige en democratische stad maken. De volgende sectie presenteert drie Europese cases van stedelijke coalities die werken in die richting en die verschillende aanpakken hanteren. Sectie 3 bekijkt dan de rol van grassroots-initiatieven die burgergedreven transformaties willen bereiken en een stap voorwaarts willen zetten. Ten laatste, vat de vierde sectie de belangrijkste bevindingen samen en presenteert een voorlopig voorstel voor de toekomst.

2. Commons-geörienteerde stedelijke coalities

Deze sectie verkent drie cases van stadsbesturen die alternatieven aanbieden voor een bestaande gemeentelijke structuur. Het doel is hier niet om allesomvattend te werken maar eerder om verschillende aanpakken van stadsbesturen te verkennen die geallieerd zijn met de groei van de commons en burgerparticipatie faciliteren in “steden-bouw”.

De eerste case is Barcelona En Comú, een politieke coalitie die al sinds 2015 de stad leidt. Barcelona is een exemplarische stad in de manier waarop ze werkt aan de commons, en hierdoor het belang van zo'n traditie duidelijk maakt. Dan volgt de case van Bologna: we lichten hun Regulation for the Care and Regeneration of the Urban Commons toe. Dit illustreert het potentieel voor een stedelijke wetgeving die co-governance van de gedeelde middelen van de stad faciliteert. Als laatste is er de case van the Independents for Frome (UK). Hun Flatpack Democracy toolkit wordt voorgesteld. In 2011, verving deze civiele coalitie de politieke partijen in het gemeentebestuur en toonde zo hoe een groep van individuen onafhankelijke politiek kunnen bedrijven.

De belangrijkste methode in dit rapport is de verkennende case studie met data uit verschillende bronnen. De verzamelde data bestaat grotendeels uit online beschikbare informatie, waaronder documenten over interne werking en communicatie-documenten ontwikkeld door leden van de onderzochte organisaties en gedeeld via online opslagsites zoals de P2P Foundation wiki. Daarnaast is een significante verzameling van informatie beschikbaar via de websites van de organisaties en zijn er verschillende online video's met interviews en gesprekken met de betrokken personen. Daarnaast hebben een aantal online media verschillende verhalen over de cases gemaakt. Ten laatste werd data verkregen via persoonlijke communicatie van de auteur met sleutelpersonen uit de cases.

2.1. De stad Barcelona

2.1.1. De verkiezing van Barcelona En Comú

De uitkomst van de stedelijke en regionale verkiezingen in mei 2015 heeft de politieke kaart in Spanje hertekend. Nieuwe burgercoalities met wortels in gemeenschapsgroepen won onverwachte overwinningen in zeven grote steden, waaronder de drie grootste (Madrid, Barcelona, Valencia). Deze coalities openden de deur naar een ander soort transitie, een alternatief voor neoliberalisme. Hun politieke cultuur heeft zijn oorsprong in de sociale en politieke bewegingen die opkwamen na de financiële crisis van 2008 en de 15-M protesten (Baird, 2014). Ze identificeren zich ook met de commons en in sommige gevallen nemen ze de term zelfs op in hun namen, bv. Barcelona En Comú, Zaragoza En Común. Hun programma's weerspiegelen de introductie van de commons als een vernieuwende manier om aan politiek te doen (Ambrosi, 2015).

Eén van de meest prominente cases is Barcelona. Op 24 mei 2015 werd Barcelona En Comú (eerder bekend als Guanyem) verkozen als de minderheidscoalitie van de stad. Onder leiding van huisvestingsactivist Ada Colau, beschrijft Barcelona En Comú (BComú) zich als een burgerplatform en een samenwerking tussen verschillende sociale bewegingen en radicale politieke groepen (ROAR Collective, 2015). Terwijl het initiatief ontstond in een sociale beweging, nam het verschillende bestaande politieke partijen op in zijn platform, zoals Podemos en het Catalaanse Greens-United Left party (Russell & Reyes, 2017). Zoals Ada Colau zelf, zijn drie op de tien BComús verkozenen niet geassocieerd met enige politieke partij. Deze mix van los geassocieerde groepen en individuen heeft bijgedragen tot het vergroten van de aantrekkingskracht van het platform in sommige van de meest achtergestelde gebieden van de stad (Baird, 2015).

Het verkiezingsprogramma van BComú werd opgesteld door meer dan 5000 mensen, met bijdragen die in open samenkomsten en online werden verkregen (Baird, 2015). Dit proces resulteerde in een politiek platform dat de nadruk legde op de nood om de problemen van burgers aan te pakken in plaats van die van bedrijven en politieke elites. Het platform bevat dus doelstellingen als het beëindigen van de besparingspolitiek, het stopzetten van huisuitzettingen, het verbeteren van de levensstandaard, het beperken van massatoerisme en het teruggeven van de stedelijke commons (ROAR Collective, 2015). Ze verbonden zich er ook toe om lokaal beleid open te stellen, overheidsinstellingen te democratiseren en om directe burgerparticipatie te promoten als een manier om sociale bewegingen te versterken (Sagrans, 2015).

2.1.2. *Beleid en initiatieven gerelateerd aan de commons*

Bij aanvang van de beleidsperiode, begon BComú met het implementeren van een Noodplan¹ dat maatregelen inhield om huisuitzettingen stop te zetten, en energie- en transportkosten voor kwetsbare mensen te subsidiëren (Russell & Reyes, 2017). Daarbij organiseerden ze een crowdsourcing voor een ethische code voor kandidaten, met de titel “Governing by Obeying”², die zowel salaris- en termijnlimieten bevat als een verplichting voor financiële transparantie (Bergren-Miller, 2015).

Eind 2016 stemde de raad voor het publieke eigenaarschap van water in het metropolitaanse gebied van Barcelona, ter voorbereiding van het terugnemen van watervoorziening uit de private sector. Volgens het raadslid die water en energie overziet, zal deze motie “more transparency, higher service quality, and lower tariffs” brengen (BComú Global, 2016). Daarenboven plant BComú een gemeentelijk energiebedrijf op te richten binnen de volgende twee jaar (Russell & Reyes, 2017).

Op dit punt van de tekst, moeten we het verschil tussen “publiek” en “de commons” toelichten. Zoals Michael Hardt (2011) stelt, zijn onze keuzes niet beperkt tot bedrijven die privaat beheerd worden (privaat eigendom) of bedrijven die beheerd worden door de staat (publiek eigendom). De derde route is die van de commons, wat betekent dat middelen en diensten gemaakt en verdeeld worden door en voor de bevolking. Dit is waar het project in Barcelona over gaat. Het is een beweging die burgers in staat stelt om zelf controle te nemen over hun stad en problemen op te lossen door een combinatie van collectieve ervaringen en expertise (Russell & Reyes, 2017).

In deze context is de steun van BComú voor de sector van Sociale en Solidaire Economie (SSE) van belang. Vandaag zijn er 4 718 SSE organisaties in Barcelona die maar 2.8% van de totale ondernemingen vertegenwoordigen, maar ongeveer 8% van de stedelijke tewerkstelling en 7% van zijn BBP genereren (Ajuntament de Barcelona, 2017a). BComú denkt dat de SSE sector een belangrijke rol moet spelen in de constructie van een nieuw socio-economisch model voor de stad. Met het doel om bij te dragen tot deze transformatie, werd een gemeentelijk initiatief ondernomen om een Impetus Plan for the Social and Solidarity Economy³ te ontwikkelen. Dit plan omvat een diagnose, het ontwikkelingsproces en een verzameling acties die men hoopt uit te voeren in de periode 2016–2019. Het beleid dat hier ontwikkeld wordt, antwoordt op twee grote doelstellingen: i) het bevorderen van de ontwikkeling van nieuwe initiatieven en de transformatie van traditionele commerciële bedrijven tot SSE organisaties; en ii) het versterken van bestaande SSE initiatieven en het faciliteren van de coördinatie tussen deze organisaties (Ajuntament de Barcelona, 2017).

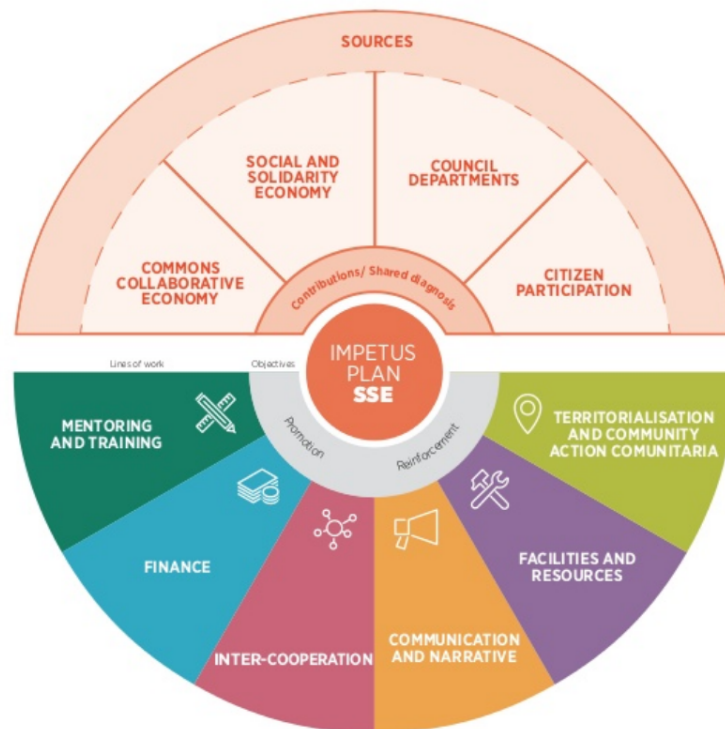
Meer dan honderd vergaderingen met verschillende actoren werden georganiseerd, wat de productie van een gezamenlijk Impetus Plan mogelijk maakte (Ajuntament de Barcelona, 2017a). Zoals geïllustreerd in Figuur 2 werden volgende sectoren betrokken: sociale en solidariteitseconomie, collaboratieve commons-economie, burgers (de voorstellen van meer

¹ https://barcelonaencomu.cat/sites/default/files/pla-xoc_eng.pdf

² <https://guanyembarcelona.cat/wp-content/uploads/2014/12/codietic-eng.pdf>

³ https://www.slideshare.net/Barcelona_cat/the-impetus-plan-for-the-social-and-solidarity-economy-20162019

dan 300 burgers werden meegenomen), stedelijke departementen, andere bronnen van inspiratie (bv. documenten opgesteld door de lokale en internationale SSE sector).

Figuur 2: Het planningsproces voor het Impetus Plan for Social and Solidarity Economy in Barcelona (Ajuntament de Barcelona, 2017).

Als onderdeel van het Impetus Plan, werd de Commons Collaborative Economy (CCE) in de schijnwerpers geplaatst. Barcelona kan beschouwd worden als een globaal referentiepunt voor de commons-economie, zoals blijkt uit het P2P waarde-register⁴, met meer dan 1000 praktische voorbeelden van commons-gebaseerde peerproductie in Catalonië alleen. Alhoewel de definitie van CCE initieel niet duidelijk was voor sommige leden van het stadsbestuur –men dacht aan Uber of AirBnb (Bergren-Miller, 2017)–, realiseerde het platform zich snel dat het promoten van CCE een daad van co-creatie met commoners is, niet een overheidsproject alleen. De stad stelde dus een co-creatiebeleidskader op om de dialoog te openen (Bergren-Miller, 2017). Dit ecosysteem bestaat uit vier lagen (figuur 3).

De eerste laag is verbonden met een intern orgaan in het stadsbestuur, die zaken gerelateerd aan transport, huisvesting, toerisme en werk coördineert. Deze laag opereert enkel binnen het stedelijke beleid.

De tweede laag is BarCola⁵, een co-workinggroep die het stadsbestuur samenbrengt met vertegenwoordigers uit de CCE sector (bv. Fablabs, Free Knowledge Institute, Ouishare, Wikipedia, enz). BarCola komt bijna elke maand samen met alst doel om de vooruitgang in

⁴ <http://directori.p2pvalue.eu/>

⁵ <http://procomuns.net/en/about-2/barcola/>

de sector te evalueren, beleid voor te stellen en de dialoog tussen SSE en commons-geörienteerde productie te verbeteren.

Procomuns⁶, de derde laag van het ecosystem, startte als een evenement in maart 2016 om participatie in het formuleren van beleidsvoorstellen voor het stadsbestuur open te stellen. Vierhonderd mensen woonden deze samenkomst bij en discussieerden hoe de CCE kon ondersteund worden. Dit driedaags evenement ontpopte zich tot de Procomuns Declaration die 120 beleidsvoorstellen⁷ omvat. De verklaring werd gecommuniceerd naar het stadsbestuur van Barcelona, maar ook naar de Europese Commissie en andere organisaties. Tot op heden, is Procomuns een maandelijkse meetup, waar verschillende kwesties besproken worden.

Figuur 3: Het kader voor co-creatiebeleid voor CCE (Ajuntament de Barcelona, 2017b).

De laatste laag is Decidim Barcelona⁸, een online platform voor burgers om het Municipal Action Plan voor de stad te co-creëren. Meer dan 10 000 voorstellen werden geregistreerd door de 25 000 gebruikers op de website (El Periódico, 2016). Het Decidim-platform wordt nu aangepast om participatieve budgetprojecten mogelijk te maken en zodat het gebruikt kan worden in de ontwikkeling van nieuwe infrastructuur.

Als een resultaat van het kader voor co-creatiebeleid voor CCE, heeft Barcelona nu een Collaborative Economy Action Plan⁹. Voorbeelden van maatregelen zijn onder andere: i) La Comunicadora¹⁰, een opleidingsprogramma voor collaboratieve initiatieven voor economie; ii) een programma voor circulaire economie/hergebruik om de ondergebruikte infrastructuur

⁶ <http://procomuns.net/en/>

⁷ <http://procomuns.net/en/policy/>

⁸ <https://www.decim.barcelona/>

⁹ <http://www.smart-society-project.eu/wp-content/uploads/socialCharter/brusselsMorningDecember.pdf>

¹⁰ <http://freeknowledge.eu/article/la-comunicadora-story-continues>

van het stadsbestuur in kaart te brengen en te gebruiken; en iii) de ondersteuning van verschillende evenementen (Bergren-Miller, 2017).

Parallel, droeg het stadsbestuur van Barcelona het Free Knowledge Institute op om een rapport voor te bereiden over hoe een strategische visie van de kennismaatschappij kan ontwikkeld worden die burger-emanicipatie faciliteert door technologie (Tebbens, 2016). Dit rapport pleit voor de commons en suggereert maatregelen voor een meer duurzame en democratische Smart City.

Als onderdeel van deze visie, financieert het stadsbestuur Ateneus de Fabricació, een netwerk van publieke FabLabs die men ziet verspreiden in elke buurt als onderdeel van de publieke infrastructuur. Deze plekken, tot stand gebracht door de vorige burgemeester van Barcelona Xavier Trias, maar verder ondersteund door Bcomú, geven toegang tot hoogtechnologische machines en willen het leren over digitale productie bevorderen. Het ultieme doel is dat burgers deze digitale maakprocessen zullen opnemen en sociaal innovatieve manieren bedenken om inkomst te ontwikkelen en hun buurten te verbeteren. BComú wil een duurzame stad die tegen 2040 de helft van zijn vraag voor materialen lokaal zal produceren (Smith et al., 2017).

Een ander innovatief project van BComú is verbonden aan mobiliteit. Het nieuwe plan zal verkeer beperken tot een aantal grote wegen en zo drastisch vervuiling beperken, en secundaire straten omvormen tot “citizen spaces” (Bausells, 2016). Deze transformatie zal plaatsvinden door de creatie van Superilles (superblokken), mini-buurten waarin circulatie van auto’s beperkt zal blijven tot een minimum, ten voordele van de ontwikkeling van groene gebieden en nieuwe ruimtes voor collectief leven. De stad wil autogebruik verminderen met 21% over de volgende twee jaar, terwijl het tezelfdertijd tot ongeveer 60% van zijn straten wil vrij maken die nu gebruikt worden door auto’s (Spigarolo, 2017).

Echter, dit blijft een onafgewerkt proces want sommige residenten in de buurt van Poblenou (één van de vier huidige superblokken) protesteerden tegen het plan. Het argument is dat omslachtige routes en het bemoeilijken van rijden in de stad iets is dat onacceptabel is voor lokale auto-bestuurders (O’Sullivan, 2017).

Terwijl de bovengenoemde ontwikkelingen zich voltrekken in Barcelona, is BComú ook bezig met het promoten en verspreiden van zijn ervaringen in het buitenland. BComú illustreert ook dat een nieuwe transnationale politieke beweging aan het groeien is. Met dit doel heeft het een internationaal comité opgericht om leren te faciliteren van andere steden zoals Napels en Messina (Russell & Reyes, 2017). Barcelona was reeds actief op internationale fora en nam de leiderschapsrol op in het Global Network of Cities, Local and Regional Governments¹¹. Deze acties willen de nationale schaal zo veel mogelijk ontstijgen, en een voorbeeld geven van postnationale netwerken van stedelijke solidariteit en coöperatie. Een tastbare uitkomst van dit niveau van supranationale, stedelijke organisatie was de afwijzing van de Transatlantic Trade & Investment Partnership (TTIP). In april 2016, was BComú gastheer voor een vergadering die leidde tot een overeenkomst van de Barcelona

¹¹ <https://www.uclg.org/en/organisation/presidency>

Declaration, met meer dan 40 steden die zich verbonden tot de afwijzing van TTIP (Russell & Reyes, 2017).

2.1.3. Conclusie

Barcelona En Comú is geen traditionele partij. Het illustreert hoe activisten kunnen werken binnen bestaande politieke partijen om nieuwe platformen te creëren die grotere participatie in bestuur bevorderen. Het streven is om burgers en civiele organisaties direct te betrekken bij stadsplanning, niet enkel voor advies, maar als actieve, politieke agent.

De bedoeling van BComú om de collaboratieve commons-economie te verstreken, is evident. Echter, de transformatie van stedelijke systemen naar een grotere openheid voor de commons is een structurele uitdaging met vele administratieve, legale en politieke complexiteiten (Bollier, 2016). Het is dus onduidelijk hoe bestaande organen (bv. BarCola) en plannen (bv. het Impetus Plan for SSE) zullen evolueren.

Men kan zeggen dat een goed geplande en consistente positie van de coalitie op dit gebied van uitermate groot belang is voor de duurzaamheid van de ontwikkelde projecten. Niettegenstaande, is dit niet verzekerd want BComú heeft slecht 11 van de 44 zetels in het stadsbestuur in handen. Daarom is het noodzakelijk om te engageren met traditionele mechanismen van stedelijke politiek om vorderingen te maken met het partijprogramma.

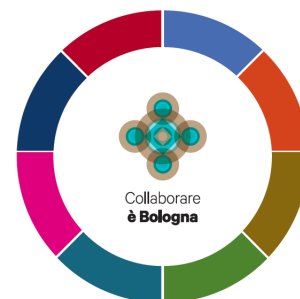
Anderzijds, moet BComú verbonden blijven aan sociale bewegingen en een blijvende verbinding voorzien tussen activisten en instituten door een “institutionalisering” te vermijden. In andere woorden, zoals David Bollier (2016) vraagt, “will activists transform conventional politics and government systems into new forms of governance — or will they themselves be transformed and abandon many of their original goals?”.

Globaal gezien, kunnen de gemeenschapsversterking en de logistiek van het netwerk op stadsplatformen zoals BComú, Ahora Madrid en València En Comú nieuwe bottom-up, electorale coalities inspireren in andere plaatsen. Het blijft een vraag hoe zo’n netwerk van radicaal stadsbestuur zich zal ontwikkelen.

2.2. De stad Bologna

2.2.1. De Bologna Regulation over stedelijke commons

In 2011, wou een groep vrouwen in Bologna (Italië) zitbanken doneren aan hun buurtpark, Piazza Carducci, die plekken miste om te zitten. Ze belden hun stadsbestuur om toestemming te krijgen om te banken te plaatsen. Ze raakten echter vlug gefrustreerd omdat hun aanbod van departement naar departement werd doorgestuurd tot hun uiteindelijk gezegd werd dat het onmogelijk was. In feite, was het illegaal voor burgers om verbeteringen te maken aan hun thuisstad (Gorenflo, 2015).

Als antwoord initieerde de stad Bologna een beleidsproces om de relatie tussen burgers en lokale administratie in relatie tot stedelijke middelen en diensten te hervormen. In de context van het project “Stad als een Commons”¹², onder leiding van LabGov¹³ en ondersteund door de Fondazione del Monte di Bologna en Ravenna, experimenteerde de stad Bologna twee jaar in drie buurten. Als resultaat namen ze in februari 2014 een regulatieve kader, met de titel The Bologna Regulation on Civic Collaboration for the Urban Commons¹⁴ (LabGov, 2014), aan. Stedelijke commons in de regels wordt opgevat als publieke ruimtes, groene ruimtes, verlaten gebouwen en andere infrastructuur. De definitie breidde echter uit naar de levenskwaliteit in de stad en het idee van menselijke groei (Foster & Iaione, 2016).

Het centrale gereedschap van de Regulation is het pact van collaboratie, die de stad toelaat om in overeenkomsten te stappen met residenten en andere actoren (bv. NGO's, lokale ondernemers, civiele organisaties, kennisinstellingen) voor de zorg en hernieuwing van de stedelijke commons doorheen de stad (Foster & Iaione, 2016). Daarnaast, geeft de Regulation technische en monetaire steun aan collaboratie, en biedt het manieren om grenzen te definiëren voor het specifieke middel dat beheerd moet worden. Het bevat ook normen en toelichting over het belang van het voortzetten van gedeelde middelen en het in stand houden van hun inclusiviteit en openheid. Tenslotte, voorziet de Regulation dat de stad de welwillendheid van inwoners, private eigenaars, en commerciële bedrijven ondersteunt om straat- en buurtassociaties op te richten om publieke ruimtes, parken en verlaten plekken te beheren (Foster & Iaione, 2016).

In deze context, kan de stad gezien worden als een collaboratief, sociaal ecosysteem. In plaats van de stad enkel te zien als een inventaris van middelen die beheerd kunnen worden door politici en bureaucratische experts, gaat de Bologna Regulation op zoek naar “publiek/commons samenwerkingen” die mensen samenbrengt in hechte, gebruiksvriendelijke en flexibele samenwerkingen (Bollier, 2015). Globaal gezien, kan de

¹² <http://comunita.comune.bologna.it/beni-comuni>

¹³ LabGov (the Laboratory for the Governance of Commons) is een “in-house clinic” en denktank die zich bezig houdt met collaboratief beheer, publieke samenwerkingen voor de commons, subsidiariteit (beleid op het laagst, gepaste niveau), de deeleconomie en collaboratieve consumptie - <http://www.labgov.it>

¹⁴ <http://www.offidocs.com/osessionx01/#/client/REVGQVVMVABjAGRIZmF1bHQ=>

Regulation gezien worden als een soort handboek voor civieke en publieke samenwerking, en ook als een nieuwe visie voor bestuur.

2.2.2. Ontwikkelingen na de aanneming van de Regulation

Sinds de ratificatie van de Regulation werden 280 collaboratiepacts ondertekend (Iaione et al., 2017). Tijdens de “City as Commons” conferentie, gehouden in Bologna in 2015, somde de plaatsvervangende burgemeester, Matteo Lepore, enkele belangrijke, collaboratieve projecten op, waarin burgers commonsdenken en –praktijk incorporeerden in stedelijk bestuur. Deze projecten zijn onder andere:

- Regeneratieprojecten in buurten;
- Een experiment waarin restaurants en café’s direct werkten met bureaus om regels op te stellen voor hun zaken en samen te werken om de gemeenschap te regenereren;
- Een programma dat ideeën en vaardigheden haalt bij ouders voor het verbeteren van kleuterscholen;
- Een civiel, crowdfunding prototype om projecten te ondersteunen die de stad niet geheel kan subsidiëren;
- Een ambitieus programma van stedelijke tuinen; en
- Creatie van digitale platformen om commonsprojecten van allerlei variëteit te ondersteunen (Walljasper, 2016).

Daarnaast, zijn er een aantal initiatieven die gericht zijn op het ondersteunen van de arme bevolking van Bologna. Bijvoorbeeld, een vrouwenassociatie “Re-Use with Love”¹⁵ sloot een samenwerkingsovereenkomst met de stad om ongebruikte gebouwen, waarvan de stad eigenaar is, om te vormen tot een “ethische boutique”. Vrijwilligers ontvangen giften van kleding, schoenen en accessoires en organiseren afspraken voor hulpbehoevende bewoners om te winkelen (de goederen zijn gratis). Naast het gebruik van de ruimte, behelst de gemeentelijke steun ook promotie voor het initiatief en de training van vrijwilligers (D’Antonio, 2015).

Een ander voorbeeld van burger-gedreven initiatieven is de beweging bekend als Social Streets¹⁶. Het begon in Bologna’s Via Fondazza, waar residenten een Facebookgroep oprichtten die bedoeld was om bureaus bij elkaar te brengen. Doorheen de tijd, initieerden groepsleden steeds meer concrete acties, zoals het voorzien van fietsen voor een systeem van fietsdelen in de buurt. Volgens D’Antonio (2015) hebben Social Streetsgroepen zich al op meer dan 400 andere straten en pleinen wereldwijd gelanceerd, waaronder 57 in Bologna zelf.

Ten laatste, Dentro Al Nido¹⁷ (In het Nest) is een project dat focust op het herstellen van scholen (Gorenflo, 2015).

¹⁵ <http://www.reusewithlove.org/>

¹⁶ <http://www.socialstreet.it/>

¹⁷ <http://www.dentroalnido.it/>

De bovengenoemde projecten illustreren de impact van de Regulation. Maar daar stopt het niet. In 2015, coördineerde LabGov de tweede fase van het Bolognaprogramma, het CO-Bologna¹⁸ proces, dat dezelfde ontwerpprincipes voor het beheer van de stedelijke commons wil toepassen op ander lokaal publiek beleid. De activiteiten in het CO-Bolognaproject liggen in drie gebieden: samen-leven (collaboratieve diensten), samen-groeien (co-ondernemingen), samen-maken (co-productie) (Bauwens, 2015a). Een kernaspect van het project is de oprichting van een Office for Civic Imagination. Dit is een innovatief beleidslab, gestructureerd als een co-workinggebied intern aan de stedelijke administratie, waardoor administratief personeel samen kan werken om oplossingen te vinden voor stedelijke problemen en ze kan implementeren in overeenstemming met het principe van civieke collaboratie (Iaione et al., 2017). Ten laatste, zal het CO-Bologna proces ook een evaluatie inhouden van de Bologna Regulation, om de impact te begrijpen van het publieke beleid op stedelijke democratie (Iaione et al., 2017).

Naast de Regulation en zijn vooruitgang, startte de stad Bologna ander publiek beleid gerelateerd aan de commons, zoals de uitnodiging om Incredibol¹⁹ en het co-design proces Collaborare è Bologna²⁰ in te schrijven. De eerste tool is een omvattend plan om verlaten of ongebruikte publieke bezittingen te gebruiken als collaboratieve ruimtes. De tweede tool is de start van een collaboratief planproces in de buurten om te begrijpen wat gemeenschappen zouden willen beheren als commons en het voorzien van co-designoplossingen om vormen van bestuur van de stedelijke commons te installeren (Foster & Iaione, 2016).

Het wordt duidelijk dat de stad Bologna serieus is over de transformatie tot een stad van collaboratie. Stedelijke vertegenwoordigers bekijken het als een verbindende visie, een soort brand identity. Luca Rizzo, de ontwikkelingsambtenaar van de stad, hoopt zelfs om een nationaal en internationaal netwerk te creëren van collaboratieve steden (Bollier, 2015). Turijn is al bezig met het aannemen van zijn eigen Regulation, terwijl een aantal andere Italiaanse steden, waaronder Milaan, Rome, Firenze, hun interesse in het concept hebben getoond (Bollier, 2015).

2.2.3. Conclusie

De Bologna Regulation werpt licht op de belangrijke reconceptualisatie van hoe regeringen zouden kunnen samenwerken met burgers. Door deze case wordt aangetoond dat een nieuwe soort van experimentele en aanpasbare overheid en legale tools nodig zijn om burgers en andere actoren in staat te stellen om in een co-design proces te stappen met de stad. Bologna werd internationaal erkend voor zijn Regulation en voor de succesvolle implementatie van collaboratie-pacts om stedelijke commons te beheren. Er zijn inderdaad een groeiend aantal van civiele/overheid collaboraties in Bologna die een concrete impact hebben op de stad en

¹⁸ <http://co-bologna.it/>

¹⁹ <http://www.incredibol.net/en/>

²⁰ <http://www.urbancenterbologna.it/en/collaborare-bologna-en>

zijn inwoners. Dus, het kan gezegd worden dat de Regulation een nieuw ontwikkelingspad geopened heeft, die burgerparticipatie naar een nieuw niveau zal tillen.

Evenwel, zo'n hervorming zal niet genoeg zijn om de stedelijke commons te erkennen en te beschermen. Een verandering in de cultuur van publieke administraties zal nodig zijn om het bewustzijn over het concept van de commons te vergroten. In die richting, heeft de stad Bologna initiatieven ontwikkeld om administratief personeel op te leiden in het begrip en de toepassing van het model van een gedeelde administratie van de commons. Ze proberen ook de methodologie te veranderen van een theoretische naar een meer experimentele aanpak. De ambitie van stadsambtenaren ligt echter hoger. Zij zien Bologna als een hele stad gevoed door delen en collaboratie, die onderdeel is van een globaal netwerk van steden op hetzelfde pad. Maar de replicatie van de Bologna Regulation en andere tools in verschillende steden kan problematisch zijn. Hoewel de Regulation burgerparticipatie aanmoedigt in het vormgeven van de stad, is het nog steeds een top-down proces.

2.3. De stad Frome

2.3.1. De geboorte van Flatpack Democracy

Het begon allemaal in Frome, een marktstad en vroeger industrieel centrum van 26 000 inwoners in Somerset, Engeland. In tegenstelling tot het patroon van post-industrieel verval in noordelijke steden, heeft Frome zich succesvol hervormd tot een centrum van kunst en cultuur (Reading, 2012). Werkloosheid is laag, net als de gemiddelde lonen, en er zijn net dezelfde sociale problemen als diegenen die het nieuws halen in andere bekende plaatsen (Harris, 2015).

Politiek gezien delen veel van de stadsbewoners een zelf-organiserende filosofie, terwijl hun collectieve politiek een groene kleur hebben (Harris, 2015).

In 2011 beslisten een groep lokale activisten, gedesillusioneerd door de dominantie van politieke partijen, om samen te komen en kandidaten in te schrijven voor alle zetels in het stadsbestuur. Zo werd de Independents for Frome (IfF)²¹ geboren. IfF opereert primair tijdens verkiezingstijd, door onafhankelijke kandidaten in staat te stellen om deel te nemen aan lokale verkiezingen in Frome. De verkozen gemeenteraadsleden kunnen dan werken zonder partijpolitieke ideologie om de beste beslissingen te nemen voor Frome, zonder formeel leiderschap (IfF, 2017a).

IfF's grootste doel is “[to] take political power at a local level, then use it to enable people to have a greater say in the decisions that affect their lives” (Hicks, 2016). Het is vanzelfsprekend dat hun intentie niet is om één groep individuen die spartelen in het systeem te vervangen door een andere groep, maar om een nieuwe, inclusieve democratie te creëren, en te starten bij de wortels (Macfadyen, 2015).

In de lokale verkiezingen van mei 2011, wonnen IfF kandidaten 10 zetels (van 17), wat hen een absolute meerderheid gaf in het stadsbestuur (Flatpack Democracy, 2014). Na vier jaar aan de macht, in mei 2015, nam IfF alle zetels in Fromes stadsbestuur in, met kiezerspercentages van maar liefst 70% (Frome Times, 2015). Als resultaat, zijn er nu geen raadsleden verkozen van de grote politieke partijen, want de Liberal Democrats en Conservatieven verloren hun zetels. Maar er waren wel successen voor de Conservatieven in de algemene verkiezingen, en voor de LibDems en de Groenen in de Mendip District Council (Frome Times, 2015).

Eén van de sleutels voor het succes van IfF is dat hun raadsleden vasthouden aan een set waarden en richtlijnen die men de “Way of Working”²² noemt. Volgens dit document, zijn er vijf kernwaarden:

²¹ <http://iffrome.org.uk/>

²² <http://iffrome.org.uk/our-successes/ways-of-working>

- Onafhankelijkheid: Maak beslissingen zonder verwijzing naar een gedeeld dogma of gedeelde ideologie;
- Integriteit: Maak beslissingen in een open en begrijpbare manier;
- Positiviteit: Zoek naar oplossingen terwijl je anderen betreft bij de discussies;
- Creativiteit: Gebruik ideeën binnen de groep en binnen een bredere gemeenschap;
- Respect: Begrijp dat iedereen een gelijke stem heeft en het waard is om naar te luisteren.

De “Way of Working” stuurt het werk van de Iff raadsleden en ondersteunt een open, positieve en constructieve aanpak van lokale politiek. Het maakt het ook mogelijk om beslissingen te maken voor het goed van Frome, terwijl het partij-politieke systeem, dat als contraproductief wordt gezien op het stadsniveau, niet wordt nagebootst (Iff, 2017a).

Dit model van lokale politiek dat werd ontwikkeld door Iff werd vastgelegd in Peter Macfadyen’s boek *Flatpack Democracy*²³. In dit boek biedt Macfadyen, als co-oprichter van Iff en voormalig burgemeester van Frome, een analyse van waarom de groep gevormd werd, welke tactieken ze gebruikten om de verkiezingen te winnen en wat ze tot nu toe bereikt hebben. Het grootste deel van dit boek is het aanbod van gedetailleerd advies aan andere, lokale activisten die Iff’s aanpak zouden willen volgen. Er zijn onder andere hoofdstukken over het kiezen van kandidaten, het voorbereiden van de campagne, en een mediastrategie. Als een doe-het-zelf-gids voor het maken van onafhankelijke politiek is *Flatpack Democracy* van grote waarde voor zij die ergens anders dezelfde veranderingen willen doorvoeren (Leach, 2015).

2.3.2. De ‘Independents for Frome’ in actie

Sinds hun eerste verkiezing in 2011, heeft het Iff een serie projecten geïnitieerd, ontwikkeld en begeleid om een beter begrip te krijgen van de noden van de lokale gemeenschap. Eén van hun doelen is om het overdreven bureaucratische gemeentebestuur te vervangen door een nieuw model gebaseerd op samenwerking, welwillendheid en gezond verstand. In die richting, heeft het Iff zijn beslissingsproces open getrokken naar lokale betrokkenheid en invloed, en heeft het verschillende verwezenlijkingen op zijn conto²⁴.

Om te beginnen, heeft het Iff een groeiende interesse voor projecten over energie en duurzaamheid. Deze focus leidde naar een gezamenlijke onderneming met gemeentebestuur, de community groep Sustainable Frome, en Bath & West Community Energy om de Frome Renewable Energy Cooperative²⁵ op te zetten. Het doel is om een vehikel te voorzien voor lokale burgers om te investeren in, en een redelijke terugbetaling te ontvangen van hernieuwbare energieprojecten waarin een surplus gaat naar het Community Fund (Macfadyen, 2015).

²³ <http://www.flatpackdemocracy.co.uk/thebook/>

²⁴ Het moet gezegd worden, dat hoewel er geen directe referentie is naar de commons, de activiteiten in deze sectie wel beschouwd kunnen worden als verbonden aan het concept.

²⁵ <http://freco.org/>

De Coöperatieve heeft al andere energieprojecten opgestart zoals het Frome Open Homes, een weekend waarin kost- en CO2-besparende maatregelen worden getoond doorheen Frome (Macfadyen, 2015).

Daarenboven waren Iff-gemeenteleden instrumenteel in het opzetten van de Frome Development Community Interest Company (FDCIC), die individuen, groepen en organisaties in staat stelt om specifieke projecten en initiatieven te ondernemen. De focus ligt op gebieden zoals duurzame economische ontwikkeling, sociale cohesie en gemeenschapsvorming en “sociale gezondheid” in Frome (Iff, 2017b). FDCIC werd initieel 50 000 pond per jaar toegekend voor een periode van vijf jaar van de Muriel Jones Foundation, maar er is een potentieel om meer steun aan te trekken vanuit de publieke en private sector (Iff, 2017b). FDCIC is ook betrokken bij de gezamenlijke gefinancierde projecten zoals Fair Frome²⁶, die ondersteuning biedt aan de lokale kredietunie, voedselbank en noodhuisvesting (Leach, 2015).

Daarenboven, stelde het gemeentebestuur in 2015 financiering van 7000 pond op voor de sociale onderneming Edventure: Frome om een nieuwe deelwinkel te openen. Het heet “Share – A Library of Things²⁷” en is een plek voor mensen om elkaar te ontmoeten, om vaardigheden te delen en objecten te ontlenen voor minimale sommen: van drillboren tot rolschaatsen, van naaimachines tot cirkelzagen (Williams, 2015). Dit project is een poging om afval te verminderen en jonge mensen op te leiden. Het ultieme doel is om participanten te helpen om succesvol zelfstandige te worden door iets te doen dat gemeenschappelijk voordelig is (Williams, 2015). Het project werd ondersteund door de gemeenteraad voor zes maanden, waarna het zelfbedruipend moest worden.

Meer, er is een strategie voor het beheer van groene ruimtes en de noden van voetgangers en fietsers. Het gemeentebestuur heeft een aantal ruimtes in de stad geïdentificeerd die groot potentieel hebben, en ze werken met de lokale gemeenschap om ze te verbeteren of om ze veilig te stellen voor de toekomst. Bijvoorbeeld, een lokale groep leidde een project om een nieuwe speeltuin en fietsbaan te bouwen. Het gemeentebestuur faciliteerde het hele proces door financiering vast te leggen en hielp bij het vinden van lokale architecten die het werk gratis zouden doen. De lokale groep deed echter wel de consultaties en maakte de beslissingen (Vize, 2012).

Ten laatste, heeft Iff gewerkt aan het bevorderen van de praktijken ontwikkeld in Frome. De snelle creatie en het onverwachte succes van Iff genereerde een heleboel enthousiasme en het idee verspreidde zich zo. Het *Flatpack Democracy* boek is al meer dan 1000 keer verkocht en Madfadyen is in regelmatig contact met gelijkaardige groepen van onafhankelijken in andere steden in Somerset (Harris, 2015). In het bijzonder, in de verkiezingen van 2015, namen twee bijkomende groepen controle over hun lokale besturen, namelijk de Independents for Arlsey en de Buckfastleigh Independents. In deze verschillende delen van Engeland, volgden mensen de kernprincipes in het *Flatpack Democracy* boek van zeer dichtbij (Harris, 2015).

²⁶ <http://fairfrome.org/>

²⁷ <https://sharefrome.org/>

2.3.3. Conclusie

Het voorbeeld van Frome illustreert hoe lokaal beleid een sleutelrol kan spelen in het in staat stellen van gemeenschappen om hun veerkracht te vergroten en hun uitdagen aan te pakken. Dit kan wanneer burgers samenwerken en hun eigen stad beter maken, in plaats van partijpolitieke programma's te volgen. Het voorbeeld van Independents for Frome heeft aangetoond dat mensen met verschillende leeftijden, achtergronden en politieke kleuren kunnen samenwerken zonder dat ze hun beslissingskracht verborgen moeten houden.

Bovenal is IFF erin geslaagd om publieke interesse in lokale zaken te laten herleven in een tamelijk grote stad. In Frome nemen mensen nu een specifieke interesse in wat er gebeurt in hun eigen stad en in het verbeteren van hun eigen welzijn. Door de creatie van een bloeiende en duurzame gemeenschap, heeft IFF lokale democratie, vindingsrijkheid en vernuft verbeterd (Hicks, 2016). Maar de meerderheid van de kiezers in Frome heeft misschien nog geen grote veranderingen gezien, omdat het tot stand brengen van toegenomen en betekenisvolle participatie een lang proces is.

Ten laatste, over het potentieel van herhaalbaarheid van de praktijken in Frome, blijft het een vraag of Flatpack Democracy schaalbaar is naar het nationale niveau. Zoals Peter Macfadyen (2015) beargumenteert, op het niveau van het stadsbestuur, is het mogelijk om verschil in prioriteiten, eisen, noden en belangen van lokale residenten op te lossen op een open en participatieve manier, zonder partijpolitiek. Echter, deze aanpak kan problematischer zijn op andere bestuursniveau's.

3. De rol van grassroots-initiatieven in stad-maken

3.1. Ontwikkelingen in het Noorden²⁸

In de vorige paragrafen, zagen we hoe de commons naar voren komt door lokale experimenten die geïnitieerd en ondersteund worden door stadsbesturen, die burgers uitnodigen om te participeren. Maar, zoals beschreven in de case studies van Barcelona, Bolagna en Frome, zit er achter deze administraties een actieve structuur van sociale bewegingen, civiele organisaties en burgers die werken voor de vernieuwing van de stedelijke omgeving door een commons-geïntegreerde aanpak.

In het boek *Towards a co-city: From the urban commons to the city as a commons* (geredigeerd door LabGov en P2P Foundation) bespreken de auteurs een grote variëteit aan case studies om in kaart te brengen waar innovaties van de stedelijke commons voorkomen (Iaione et al., 2017). Initiatieven van steden die zichzelf omvormen in “delende steden” worden opgenomen, zoals Seoul, San Francisco en Milaan, maar ook voorbeelden uit het globale Zuiden zoals Medellin, Nairobi en Dakar. Al deze case studies zullen snel gepubliceerd worden op het the Co-Cities platform²⁹. In dit rapport zullen we meer focussen op de conclusies van het boek over de gelijkenissen en verschillen in de case studies uit het Noorden (Europa en de Verenigde Staten).

Om te beginnen zet het boek het bestaan van gesofisticeerd stedelijk commonsbeleid die lokale initiatieven faciliteren in de schijnwerpens. Zoals ook blijkt uit sectie 2, hebben veel steden in de noordwestelijke wereld een stap gezet naar participatief, delend en commons-geïntegreerd beleid. Maar er is een groeiend aantal geïntegreerde burgerinitiatieven die opereren in steden, met weinig of geen steun van lokale autoriteiten. Deze projecten zijn meerjarig, integratief en hebben verschillende stakeholders.

Deze projecten zijn zeer voorzichtig in het definiëren van hun intern beleid en relaties met externe partijen, zoals overheden en het bedrijfsleven, om te vermijden door hen te worden gecoöpteerd of opgeslokt. Best een aantal van hen worstelen om zich aan te passen aan een goed beleidsmodel, tussen “horizontale” aspiraties en “verticale” noden van institutionalisatie. Er zijn verschillende moeilijkheden in coöperatief beleid, dus bewegen de meeste projecten naar poly-centrische beleidsmodellen. Bottom-up of top-down, al deze projecten omvatten participatieve processen, die wijzen op een diepe culturele verschuiving.

Daarenboven hebben lokale initiatieven uit het Noorden een sterke interesse in zowel sociale als ecologische duurzaamheid. Bijvoorbeeld, sommige van hen werken met migranten en vluchtelingenpopulaties in arme buurten, terwijl ze hun activiteiten linken aan afvalbeheer en recycling. Deze notie is gebaseerd op het feit dat ecologische problemen het meest impact hebben op de armen en dat het oplossen van deze problemen nieuwe economische en sociale kansen zoals werk, ontwikkeling van vaardigheden en inkomen kan opleveren.

²⁸ Deze paragrafen zijn een herwerking van delen uit Iaione et al., 2017.

²⁹ <http://www.collaborative.city/>

De commons worden duidelijk gezien als een tool voor economische ontwikkeling. Bijvoorbeeld, Barcelona's initiatief Fab City richt zich tot het herlokalisieren van een deel van hun voedsel- en industriële productie binnen de volgende vijftig jaar, door de oprichting van fabricatielabs. Een ander project, Evergreen Cooperative in Cleveland wil de koopkracht van "ankerinstituten", zoals ziekenhuizen en universiteiten, gebruiken om een lokale economie te creëren gebaseerd op lokale coöperatieven. In Savannah, is er ook een poging om een economie te creëren rond de recyclage van constructie- en afbraakmateriaal. Verder verplaatst 596 Acres in New York zich van publieke ruimes naar de creatie van lokaal beheerde commerciële zones door Real Estates Investment Cooperatives. Daarnaast is er in Sarantapora (Griekenland) een draadloos gemeenschapsnetwerk dat lokale boeren helpt door hen toegang te geven tot agriculturele informatie die essentieel is voor hun economische functie. Het gemeenschappelijke aspect van deze voorbeelden is dat delen en collaboratie niet enkel gezien worden als "iets vriendelijks om te doen", maar ook als een sleutelingredient in de oprichting van een bloeiende lokale economie die werkt voor de inwoners.

Dankzij de bovengenoemde analyse, wordt het duidelijk dat er een grassroots verlangen is om sociale verandering teweeg te brengen. Om dit te bereiken is wederzijdse coördinatie van zulke initiatieven essentieel. Zoals Michel Bauwens (2013) beschrijft, moeten we onze krachten bundelen en een nieuwe set van politiek, sociale en economische instituten oprichten die "transitionele" effecten hebben.

De volgende paragraaf bespreekt het idee van de Assembly of the Commons als een poging om civiele kracht en invloed te projecteren op elk niveau van de maatschappij. De case studie van de Assembly van Lille wordt dieper toegelicht.

3.2. De Assembly of the Commons

3.2.1. Het concept

In 2013 introduceerde Michel Bauwens het concept van de Assembly of the Commons als onderdeel van zijn "Proposed next steps for the emerging P2P and commons networks". Een Assembly of the Commons (AoC) wordt beschreven als een lokaal of op gedeelde affiniteiten gebaseerde associatie van burgers die diegenen samenbrengt die gedeelde goederen, materieel of immaterieel, bijdragen en onderhouden (Bauwens, 2013). Het bestaat uit vertegenwoordigers van verschillende typen van initiatieven zoals stedelijke tuinen, makersruimtes, huishoudingscoöperatieven, complementaire munten, maar ook mensen van lokale autoriteiten en universiteiten. Zulke allianties kunnen actief zijn op elk niveau, zoals actueel, lokaal, transnationaal, etc.

Het belangrijkste doel van de AoC is om gedeelde middelen meer inclusief te maken en civiele macht te hermaken over de commons. Maar elke AoC is bezig om zijn eigen sociale charter op te stellen die in detail de waarden en praktijken beschrijft waarop de associatie is gebouwd en stimulansen aanbiedt voor het beheer en de bescherming.

Er zijn verschillende functies voorzien voor deze associaties. Om te beginnen is een AoC een forum om ervaringen uit te wisselen en het debat te faciliteren over kwesties rond de commons. Tijdens een bijeenkomst van de AoC, die twee-wekelijks of maandelijks worden georganiseerd, kunnen participanten activiteiten die plaatsvinden in hun eigen initiatieven en netwerken identificeren en verspreiden. Om dit proces te faciliteren, kan de AoC ook leiden tot de organisatie van evenementen over relevante onderwerpen. Hun impact kan worden gemaximaliseerd door het te verbinden met andere associaties en het vormen van regionale, nationale en transnationale federaties (Bauwens, 2015b).

Een ander belangrijk kenmerk van AoC is dat het een platform kan bieden om beleidsvoorstellen te formuleren die civiele infrastructuur verbeteren voor de commons (Bauwens, 2013). Zulke voorstellen kunnen dan gecommuniceerd worden aan de relevante autoriteiten. Daarenboven, kan de associatie de impact van bestaand beleid in kaart brengen en voorstellen onderhandelen voor de toekomst van publieke instuties, gebaseerd op de nood van hun gemeenschap. In deze zin, kan de AoC de oprichting van publiek/commons partnerschappen promoten die de toegang tot de commons vergroten en hun sluiting verhinderen. Het moet opgemerkt worden dat een AoC niet gelink is aan enige politieke groepering maar op pluralistische wijze alle krachten begunstigt die de verdere versterking van de commons bevorderen (Bauwens, 2015b).

Als een volgende stap, kan de Aoc ook de creatie van een Chamber of the Commons³⁰ promoten, een zuster-associatie van ethische entiteiten die levensonderhoud voorziet voor commoners en medewerkers voor gedeelde goederen (Bauwens, 2015). Een voorbeeld van zo'n entiteit is het Xarxa d'Economia Solidària (XES)³¹ in Barcelona, die de belangrijkste gemeenschap is voor de sociale en solidaire economie in Catalonië.

Verder moeten we opmerken dat het concept van de Assembly of the Commons nog steeds in de maak is, dus we zullen zien hoe verschillende functies groeien en aangepast zullen worden aan de noden van elke gemeenschap. Maar, recente ontwikkelingen in sommige steden illustreren het potentieel van zulke associaties.

3.2.2. De Assembly of the Commons in Lille³²

Eén van de meest actieve associaties komt uit Lille, Frankrijk, waar vergaderingen maandelijks worden georganiseerd sinds 2015. De Assembly of the Commons in Lille³³ werd opgericht door een groep mensen die "Roumics"³⁴ co-organiseerden, een evenement dat focust op digitale inclusie en rechten. Tijdens een workshop, werd de eerste groep mensen geïnteresseerd in het onderwerp samengebracht. Na deze samenkomst, vonden twee informele meetings plaats om

³⁰ http://wiki.p2pfoundation.net/Chamber_of_the_Commons

³¹ <http://xes.cat/>

³² Deze bespreking van de Assembly of Lille is een herwerkte passage uit Dereva, 2016.

³³ <http://lille.lescommuns.org/>

³⁴ <http://www.roumics.com/>

het idee van de AoC te bediscussiëren. De derde samenkomst, met de titel “Building in action the Assembly of Commons”, was de eerste poging om de structuur van de Assembly te testen. Tot dusver, werd de Assembly financieel ondersteund door een lokale associatie die de kamerverhuur betaalt.

Tijdens zo'n vergadering worden mensen van lokale commons-geïntereerde initiatieven samengebracht om hun ideeën, nieuws en vaardigheden in de vorm van zelf-georganiseerde workshops te delen. Participatie is open en alle leden worden in staat gesteld om hun workshops aan te bieden. Mensen met verschillende achtergronden wonen de Assembly bij. Er is ook een groot verschil in hoe de participanten zich verhouden tot het concept van de commons: sommigen zijn zich er bewust van, terwijl anderen het net ontdekt hebben. Workshops worden georganiseerd op de dag van de meeting zelf of apart. Hun organisatie is gedecentraliseerd maar door de leden van de assembly gedocumenteerd en uitgeschreven documentatie wordt achtergelaten op de wiki van de Assembly³⁵. Deze aanpak is gebaseerd op “stigmergy”, wat een mechanisme is van indirecte coördinatie (Marsch & Onof, 2008).

Na meer dan vijftien sessies, verschillende workshops en twee seminaries, hebben de leden van de Assembly hun Charter of Practices³⁶ gefinaliseerd. Dit document definieert hun basisobjectieven, ethiek, tools, partners en andere zaken. Het belangrijkste doel van de Assembly of Lille is om verbindingen tussen lokale initiatieven te creëren en de cultuur van de commons te promoten. Vandaag zijn er veel commons-geïntereerde projecten in Lille, die de Assembly probeert in kaart te brengen in een online tool³⁷. Daarenboven wil de Assembly een bewustzijn van de commons ontwikkelen, een visie van een gewenste toekomst, die tot op heden mist in de meeste projecten die alleen focussen op hun eigen rol.

Daarenboven, wil de Assembly ook manieren van collaboratie verkennen met het lokaal beleid. In deze context bespreekt men ook een General Political License die de Assembly in staat zal stellen om samen te werken met de politieke wereld terwijl ze hun autonomie van commoners behouden (Bauwens, 2016).

De Assembly of Lille werkt ook aan een eigen Chamber of Commons³⁸. Hoewel het nog steeds een theoretisch concept is en tot dusver geen reguliere praktijk, heeft de Assembly vooruitgang gemaakt met de organisatie van relevante workshops en is het nu op een keerpunt gekomen. Ze zijn klaar om een functionerende Chamber of Commons op te richten, want een groeiend aantal commons in Lille willen zichzelf ondersteunen door te werken aan de commons.

Zoals vermeld aan het begin van deze sectie, is het fenomeen van de Assembly of the Commons niet enkel aanwezig in Lille. Er zijn verschillende pogingen in steden zoals Toulouse, Gent, Helsinki, Melbourne en anderen. Daarenboven zijn er structuren die de term “AoC” niet gebruiken maar op dezelfde manier handelen, zoals Procomuns in Barcelona (zie secie 2.1.). Op dit moment, zijn de francofone assemblies verbonden maar zijn er geen sterke

³⁵ <http://assemblee.encommuns.org/>

³⁶ <http://lille.lescommuns.org/des-pratiques/>

³⁷ <http://encommuns.org/>

³⁸ <http://chambredescommuns.org/>

links met andere associaties. Een poging in die richting is de European Commons Assembly³⁹ die een pluralistisch debat over de strategie en agenda voor een verenigde politieke visie faciliteert. Het ondersteunt ook het blijvend engagement van activisten in concrete, collaboratieve en bottom-up acties en campagnes in Europa. Tenslotte, helpt het ook om een bloeiend Europese politieke civiele beweging voor de commons op te bouwen.

Zoals eerder vermeld, is het idee van de Assembly of the Commons nog niet volgroeid. Eerder, de meerderheid van de bestaande associaties zit nog in de ontwikkelingsfase; ze ontwikkelen hun eigen operatie als informele structuren. Echter, de groei van de Assembly of the Commons en hun blijvend netwerk kan een steun zijn in het vervullen van de nood voor een meer democratische stad.

³⁹ <https://europeancommonsassembly.eu/>

4. Conclusies en aanbevelingen

De meerderheid van de wereldpopulatie leeft nu in steden. De daaropvolgende groei in consumptie in deze plekken leidt tot heftige ecologische problemen maar ook sociale problemen en conflicten. Daarom is er een alternatieve visie nodig voor steden die niet ondergeschikt zijn aan economische groei. De commons kunnen zo'n kader zijn om meer inclusieve en duurzame steden te ontwikkelen.

Het concept van de stedelijke commons wint de laatste tijd aan visibiliteit. Het wordt gezien als een manier om onze steden te herwinnen, door een meer open en participatief regime van beleid. Zo'n regime is vandaag niet dominant in stedelijke administraties. Maar we hebben recent gezien hoe lokaal beleid poogt om een andere aanpak te volgen die de commons beschermen en te versterken. Hun belangrijkste doel is om de exclusieve focus op marktlogica als een regel voor het vastleggen van politieke structuren te verwerpen en burgerparticipatie te promoten in het proces van stad-maken.

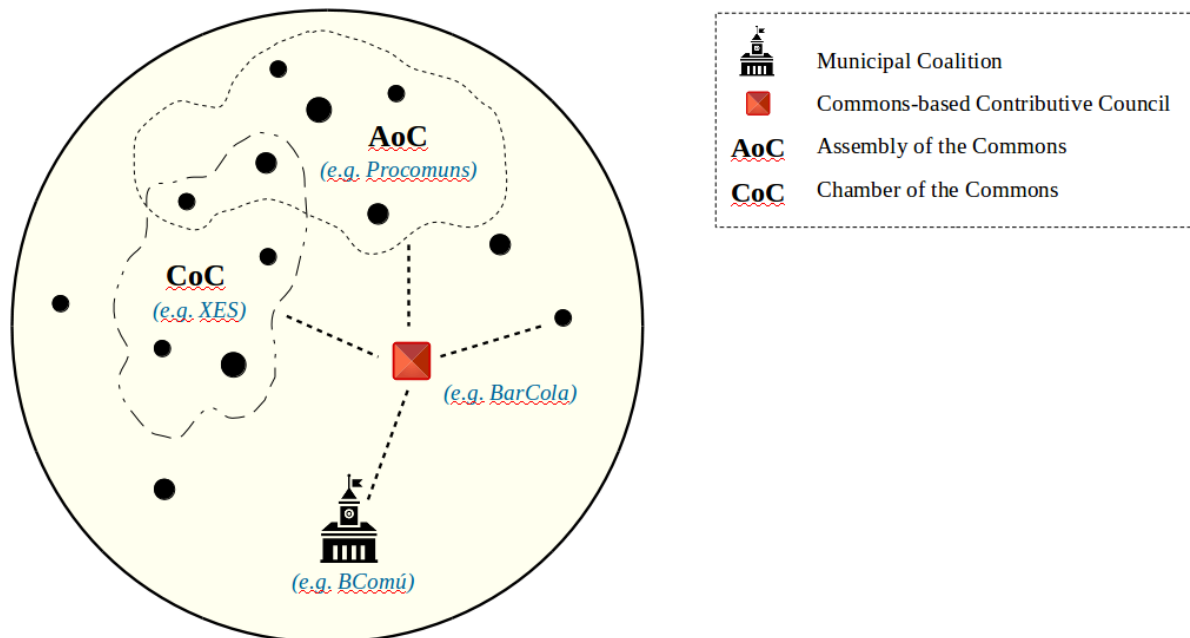
Dit nieuwe type van gemeentebestuur verspreidt zich over Europa. De case studies van Barcelona, Bologna en Frome tonen aan hoe steden kunnen experimenteren met burgersgeleide initiatieven en nieuwe relaties tussen hen uit te proberen, de uitdagingen van de stedelijke ontwikkeling en sociale cohesie aan te pakken. De bovengenoemde lokale administraties laten hun inwoners en andere actoren toe om in een co-ontwikkelingsproces voor de stad te stappen. In tegenstelling tot een bureaucratisch bestuur gebaseerd op top-down dwangmechanismen in de hedendaagse maatschappij (Graeber, 2015), is dit proces ontwikkeld voor snelle burgerfeedback en constante iteraties. Natuurlijk, zijn er veel uitdagingen terwijl zo'n culturele verandering in publieke administraties gepoogd wordt. Bijvoorbeeld, er is een onvermogen van het personeel om de logica van commoning te begrijpen. In die richting, is het opleiden van gemeentebesturen om hun bewustzijn van het concept van de commons te vergroten essentieel. Daarenboven, terwijl het belangrijk is om stedelijke systemen meer commons-vriendelijk te maken, komen er een heleboel administratieven, legale en politieke complexiteiten bij.

We zijn tegelijkertijd een groeiend aantal van grassrootsinitiatieven in Europa, die werkt naar een meer commons-geïntendeerde aanpak in de stad, met of zonder de steun van lokaal beleid. "Commoning" wordt gezien als een essentieel proces voor de creatie van een bloeiende lokale economie die zal leiden tot een sociaal en ecologisch duurzame stad.

Deze gedeelde interesse van lokaal beleid en grassrootsinitiatieven voor zo'n omvorming kan alleen bereikt worden door wederzijdse coördinatie van hun activiteiten en de oprichting van de nodige politieke, sociale en economische instituties. Een voorlopig voorstel voor de structuur van dit ecosysteem wordt hieronder beschreven.

De eerste stap is het samenbrengen van lokale initiatieven die werken rond de commons (Figuur 4). Een poging in die richting is de oprichting van een Assembly of the Commons (AOC) en een Chambers of the Commons (CoC). Het eerste wordt gebruikt als een platform om activiteiten te verspreiden en om het debat te faciliteren over de commons, vooral op het politieke niveau. Bestaande voorbeelden van zulke associaties zijn de Assembly of Lille en Procomuns in Barcelona. Anderzijds is het CoC vooral gefocust op het verbinden van

ethische ondernemingen in de stad die zich richten op het voorzien van levensonderhoud van de commoners. Alhoewel dit concept nog niet helemaal ontwikkeld is, zijn er voorbeelden zoals Xarxa d’Economia Solidària (XES) in Barcelona, die het potentieel illustreren om activiteiten te ondersteunen op het economisch niveau.

Figuur 4: Een commons-geörienteerde synergetisch convergentie op het stadsniveau.

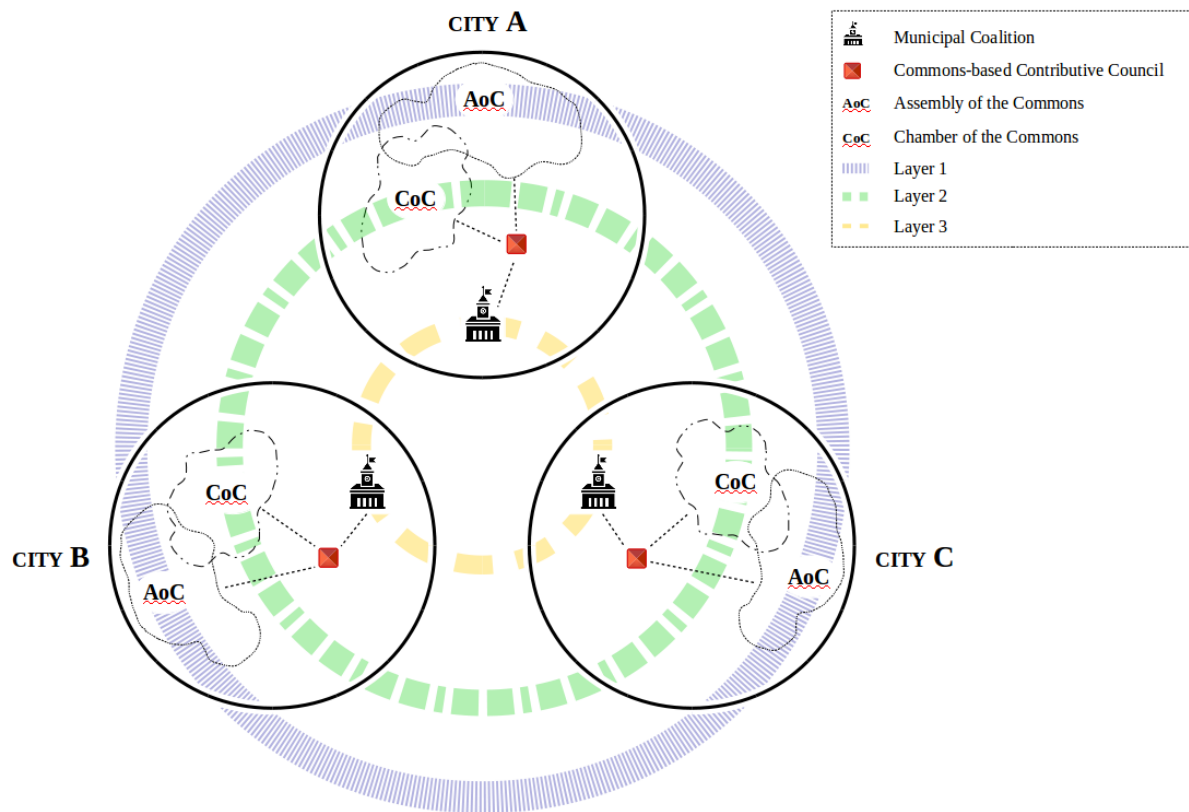
Als een volgende stap is het essentieel om verbindingen tussen grassrootsinitiatieven en de coalitie in de stad te ontwikkelen en te voeden. Daarom wordt de oprichting van een onafhankelijk instituut die de dialoog verbeteren tussen stedelijke beleid, vertegenwoordigers van de AoC, van de CoC en andere entiteiten voorgesteld.

Zo’n institutie zou reguliere vergaderingen kunnen organiseren waar beleid over de commons wordt voorgesteld en beoordeeld. BarCola, Barcelona’s knooppunt over de Commons Collaborative Economy kan gezien worden als een voorbeeld (zie sectie 2.1.2). Ten laatste, de structuur binnen deze stedelijke administraties kan aangepast worden aan de noden van dit ecosysteem, terwijl specifieke departementen gecreëerd kunnen worden die zich engageren in bovengenoemde praktijken.

Wat nodig is naast deze verbindingen is de uitdieping van translokale coöperatie, de facilitatie van de uitwisseling van kennis op een grotere schaal en een meer efficiënte omgang met de uitdagingen in de proces. De groei van het voorgesteld model in meer Europese steden zou de oprichting van netwerken tussen entiteiten met gedeelde interesses en verantwoordelijkheden kunnen ondersteunen (Figuur 5).

Drie verschillende lagen van samenwerking worden voorgesteld. De eerste gaat over de verbinding van de AoC (Laag 1). Door zo’n netwerk, wordt het mogelijk om de ervaringen van elke Aoc te communiceren en, eventueel, een bloeiende Europese politiek civiele

beweging voor de commons te bouwen. Eveneens moet er een netwerk voor de CoC zijn (Laag 2). Diens rol zou de facilitering van de promotie en van het delen van ervaringen op het lokale niveau moeten zijn.

Figuur 5: Een commons-geörienteerde synergetische convergentie op het infra-stedelijke niveau

Ten slotte, stedelijke coalities zouden een internationaal committee moeten oprichten om het leren van andere steden te vergemakkelijken (Laag 3). Tot op heden zijn er inspanningen van sommige coalities, zoals BComú maar de uitbreiding van dit netwerk is een sleutel tot het bereiken van een hogere impact.

Een belangrijk punt in de replicatie van dit beschreven model is dat, hoewel Europese steden sommige uitdagingen delen, de context waarin dit ontwikkeld wordt, verschilt van stad tot stad. Voorbeeldpraktijken van co-creatie die werkten in één plek kunnen negatieve effecten hebben in een andere context. Daarom is het meer efficiënt om te focussen op het herhalen van de processen dan van de praktijken. In elk geval, het delen van stappen, oplossingen en fouten kan gunstig zijn.

Om te besluiten, de co-creatie van de stad zal verschillende stakeholders vragen en de oprichting van manieren van samenwerking die voorbij gaat aan politiek machinaties (Bollier, 2015). Tenslotte zullen steden hun eigen experimenten moeten ondernemen om te ontdekken hoe een functionerende samenwerking binnen hun eigen contexten kunnen opgericht worden.

5. Referentities

- Ajuntament de Barcelona (2017a). The Impetus plan for the social and solidarity economy 2016-2019. SlideShare. Retrieved from: https://www.slideshare.net/Barcelona_cat/the-impetus-plan-for-the-social-and-solidarity-economy-20162019.
- Ajuntament de Barcelona (2017b). Barcelona: Collaborative policies for the collaborative Economy. SlideShare. Retrieved from: https://www.slideshare.net/Barcelona_cat/bcn-digital-barcelona-collaborative-policies-for-the-collaborative-economy.
- Ambrosi, A. (2015). The commons have come to town. Remix the commons. Retrieved from: <http://www.remixthecommons.org/en/2015/06/les-communs-entrent-a-lhotel-de-ville-1/>.
- Araya, D. (2015). Interview: Michel Bauwens on peer-to-peer economics and its role in reshaping our world. Futurism. Retrieved from: <https://futurism.com/interview-michel-bauwens-on-peer-to-peer-economics-and-its-role-in-reshaping-our-world/>.
- Baird, K.S. (2014). Let's win back Barcelona!. OpenDemocracy. Retrieved from: <https://www.opendemocracy.net/can-europe-make-it/kate-shea-baird/let%27s-win-back-barcelona>.
- Baird, K.S. (2015). Beyond Ada Colau: The common people of Barcelona en Comú. OpenDemocracy. Retrieved from: <https://www.opendemocracy.net/can-europe-make-it/kate-shea-baird/beyond-ada-colau-common-people-of-barcelona-en-com%C3%BA>.
- Bausells, M. (2016). Superblocks to the rescue: Barcelona's plan to give streets back to residents. The Guardian. Retrieved from: <https://www.theguardian.com/cities/2016/may/17/superblocks-rescue-barcelona-spain-plan-give-streets-back-residents>.
- Bauwens, M. (2013). Proposed next steps for the emerging p2p and commons networks. P2P Foundation. Retrieved from: <https://blog.p2pfoundation.net/proposed-next-steps-for-the-emerging-p2p-and-commons-networks/2013/04/02>.
- Bauwens, M. (2015a). Interviewed: Professor Christian Iaione on the city as commons. Shareable. Retrieved from: <http://www.shareable.net/blog/interviewed-professor-christian-iaione-on-the-city-as-commons>.
- Bauwens, M. (2015b). Assembly of the commons. P2P Foundation. Retrieved from: http://wiki.p2pfoundation.net/Assembly_of_the_Commons.
- Bauwens, M. (2016). Why the p2p and commons movement must act trans-locally and trans-nationally. P2P Foundation. Retrieved from: <https://blog.p2pfoundation.net/p2p-commons-movement-must-act-trans-locally-trans-nationally/2016/06/16>.
- Bauwens, M., Kostakis, V., Troncoso, S., & Utratel, A.M. (2017). Commons transition and p2p: A primer. Transnational Institute. Retrieved from: <https://www.tni.org/en/publication/commons-transition-and-p2p>.
- BComú Global (2016). Barcelona votes for public control of water. Medium. Retrieved from: <https://medium.com/@BComuGlobal/barcelona-votes-for-public-control-of-water-a458ad9cdbc4>.
- Bergren-Miller, A. (2015). Commons-based coalition wins big in Barcelona election. Shareable. Retrieved from: <http://www.shareable.net/blog/commons-based-coalition-wins-big-in-barcelona-election>.

- Bergren-Miller, A. (2017). Barcelona crowdsourced its sharing economy policies: Can other cities do the same?. Shareable. Retrieved from: <http://www.shareable.net/blog/barcelona-crowdsourced-its-sharing-economy-policies-can-other-cities-do-the-same>.
- Bollier, D. (2011). The commons, short and sweet. Retrieved from: <http://bollier.org/commons-short-and-sweet>.
- Bollier, D. (2015). Bologna: A laboratory for urban commoning. Retrieved from: <http://bollier.org/blog/bologna-laboratory-urban-commoning>.
- Bollier, D. (2016). Barcelona's brave struggle to advance the commons. P2P Foundation. Retrieved from: <https://blog.p2pfoundation.net/barcelonas-brave-struggle-to-advance-the-commons/2016/11/29>.
- D'Antonio, S. (2015). How a regulation turned Bologna's civic pride into action. Citiscope. Retrieved from: <http://citiscope.org/story/2015/how-regulation-turned-bolognas-civic-pride-action>.
- Dereva, M. (2016). The emergence of assemblies of the commons. In Ramos, J. (ed.), *The city as a commons: A policy reader*. Commons Transition Coalition. Retrieved from: https://www.academia.edu/27143172/The_City_as_Commons_a_Policy_Reader.
- El Periódico (2016). Barcelona cierra el proceso participativo del PAM con 9.000 propuestas. El Periódico. Retrieved from: <http://www.elperiodico.com/es/noticias/barcelona/barcelona-cierra-proceso-participativo-del-pam-con-9000-propuestas-5041286>.
- Flatpack Democracy (2014). About Peter Macfadyen & Independents for Frome (IfF). Retrieved from: <http://www.flatpackdemocracy.co.uk/about/>.
- Foster, S., & Iaione, C. (2016). The city as a commons. *Yale Law & Policy Review*, 34(2).
- Frome Times (2015). Welcome to the people's republic of Frome: Independents take full house at election. Retrieved from: <http://www.frometimes.co.uk/2015/05/19/8558/>.
- Glaeser, E. (2011). *Triumph of the city: How our greatest invention makes us richer, smarter, greener, healthier, and happier*. New York, NY: Penguin.
- Gorenflo, N. (2015). Bologna celebrates one year of a bold experiment in urban commoning. Shareable. Retrieved from: <http://www.shareable.net/blog/bologna-celebrates-one-year-of-a-bold-experiment-in-urban-commoning>.
- Graeber, D. (2015). *The utopia of rules: On technology, stupidity, and the secret joys of bureaucracy*. New York, NY: Melville House.
- Hardt, M. (2011). Reclaim the common in communism. *The Guardian*. Retrieved from: <https://www.theguardian.com/commentisfree/2011/feb/03/communism-capitalism-socialism-property>.
- Harris, J. (2015). How Flatpack Democracy beat the old parties in the people's republic of Frome. *The Guardian*. Retrieved from: <https://www.theguardian.com/politics/2015/may/22/flatpack-democracy-peoples-republic-of-frome>.
- Hicks, D. (2016). A climate change companion: For family, school and community. Retrieved from: <http://www.teaching4abetterworld.co.uk/books/download24.pdf>.
- Iaione, C., Foster, S., & Bauwens, M. (2017, forthcoming). *Towards a co-city: From the urban commons to the city as a commons*.
- IfF (2017a). The next four years. Retrieved from: <http://iffrome.org.uk/>.

- Iff (2017b). Launch of the Frome Development Community Interest Company (FDCIC). Retrieved from: <http://ifffrome.org.uk/2011to2014/2011/10/19/launch-of-the-frome-development-community-interest-company-fdcic/>.
- LabGov (2014). Bologna regulation on public collaboration for urban commons. Retrieved from: <http://www.labgov.it/2014/10/31/bologna-regulation-on-public-collaboration/>.
- Leach, S. (2015). Peter Macfadyen, Flatpack Democracy: A DIY guide to creating independent politics, *Local Government Studies*, 41(4), 650-652.
- Macfadyen, P. (2015). *Flatpack Democracy: A DIY guide to creating independent politics*. Bath: Ecologic books.
- Marsh, L., & Onof, C. (2008). Stigmergic epistemology, stigmergic cognition. *Cognitive Systems Research*, 9, 136.
- Niaros, V., Kostakis, V., & Drechsler, W. (2017). Making (in) the smart city: The emergence of makerspaces. *Telematics and Informatics*, xx(xx), xx-xx. (in press).
- O'Sullivan, F. (2017). Barcelona's car-taming "Superblocks" meet resistance. CityLab. Retrieved from: <https://www.citylab.com/transportation/2017/01/barcelonas-car-taming-superblocks-meet-resistance/513911/>.
- Ramos, J. (2016). The city as a commons: A policy reader. Commons Transition Coalition. Retrieved from: https://www.academia.edu/27143172/The_City_as_Commons_a_Policy_Reader.
- Reading, N. (2012). What a democratic revolution in the Somerset town of Frome could teach our political class. Independent. Retrieved from: <http://www.independent.co.uk/voices/comment/what-a-democratic-revolution-in-the-somerset-town-of-frome-could-teach-our-political-class-8312163.html>.
- ROAR Collective (2015). Grassroots movements sweep into Barcelona town hall. ROAR Magazine. Retrieved from: <https://roarmag.org/essays/barcelona-comu-election-victory/>.
- Russell, B., & Reyes, O. (2017). Eight lessons from Barcelona en Comú on how to take back control. OpenDemocracy. Retrieved from: <https://www.opendemocracy.net/can-europe-make-it/oscar-reyes-bertie-russell/eight-lessons-from-barcelona-en-com-on-how-to-take-bac>.
- Sagrans, E. (2015). 6 lessons for the U.S. from Spain's democratic revolution. In these times. Retrieved from: <http://inthesetimes.com/article/18001/6-lessons-for-the-u.s.-from-spains-democratic-revolution>.
- Sassen, S. (2015). Who owns our cities and why this urban takeover should concern us all. The Guardian. Retrieved from: <https://www.theguardian.com/cities/2015/nov/24/who-owns-our-cities-and-why-this-urban-takeover-should-concern-us-all>.
- Smith, A., Fressoli, M., Abrol, D., Arond, E., & Ely, A. (2017). *Grassroots innovation movements*. Abingdon, Oxon: Routledge.
- Spigarolo, F. (2017). Building "cities for people": Barcelona superilles. LabGov. Retrieved from: <http://www.labgov.it/2017/02/10/building-cities-for-people-barcellona-superilles/>
- Stavrides, S. (2016). *Common space: The city as commons*. London: Zed Books.
- Tebbens, W. (2016). Local policies for the smart city and knowledge society: Towards a more sustainable, social and democratic model. Free Knowledge Institute. Retrieved from: <http://freeknowledge.eu/article/smart-city-barcelona-commons-report>.

- United Nations (2014). World urbanization prospects: The 2014 revision. Retrieved from: <http://esa.un.org/unpd/wup/highlights/wup2014-highlights.pdf>.
- Vize, R. (2012). Proof that local people powegs done. The Guardian. Retrieved from: <https://www.theguardian.com/local-government-network/2012/aug/03/richard-vize-local-government-independents-for-frome>.
- Walljasper, J. (2016). The city as a commons: From Flint to Italy. CommonDreams. Retrieved from: <https://www.commondreams.org/views/2016/02/13/city-commons-flint-italy>.
- Williams, R. (2015). Somerset share shop offers a new kind of enterprise. The Guardian. Retrieved from: <https://www.theguardian.com/society/2015/may/13/frome-share-shop-social-enterprise>.

